

A CSALÁD MUNKÁJA

KOCZKA PÁL—NAGY GYULA

I. A fiatal pár indulása

Ha a tanyán lakó parasztszaládban felnőtt egy fiú s a katonaévek letöltése után megnősült, sok esetben néhány évig együtt lakott és *égykényerén élt* az öregekkel. Ez gazdaságilag előnyös volt, mert új beruházás nélkül folytatták a termelést. A fiatalok azonban kezdettől fogva vágytak az önállóságra és alig várták, hogy saját maguk gazdái legyenek. Ez legtöbbször akkor valósult meg, amikor az öregek bementek a városba lakni. Ha azonban többen voltak testvérek, vagy a szülők nem hagytak fel a gazdálkodással: valamelyik előregedett rokontól vagy ismerőstől tanyásföldet fogtak, legtöbbször *feliből*. Sok esetben a felszerelést is megváltották, de ha nem lehetett, akkor az apa látta el a fiát a legszükségesebbekkel. Az indulás Szent Mihály napja körül történt. A szülők az új életet kezdő fiatalokat ellátták *újig* étellemmel, s ha a *kifogott* föld föltszerelését nem vette át, akkor egy pár lovat kocsiával, ekét, boronát, egy tehenet a borjával, egy kocát, 3—4 anyabirkát, valamint 8—10 pár baromfit s vetőmagot kapott. Sokszor azonban csak egy lovat kapott, s a szomszédokkal *összefogott*.

A fiatal pár elhurcolkodott az üres tanyába és új életet kezdett. A hagyományos szokásoknak megfelelően osztották fel egymás között a munkát. Az ember feladata elsősorban a nagy jószágok ellátása. Általában 2 ló, 1—2 tehén, valamint a szaporulatának, 1—2 koca, 10—15 malacnak és süldőnek, s 5—6 anyabirkának a takarmányáról kellett nap mint nap gondoskodni. A gazda summás időszaki munkája a föld bemunkálása: szántás, vetés, aratás, általában a külső munkák végzése volt. Az asszony munkája: a mindennapi takarítás, fejés, baromfiak ellátása, baromfiak tenyésztése, tejtermékek készítése (ha közel volt a város: a tej hordása), bevásárlás, reggeli, ebéd és vacsora készítése.

A tanyai parasztnak az asszony egyenjogú társa volt a férjének. Az ügyes és szorgalmas asszony a tanya körül felnevelt baromfiból, tejből többet pénzelt sok esetben, mint az ember a mezőgazdasági terményekből, és a bevétellel maga rendelkezett. Sok helyen az „asszony viselte a kalapot”, mert ügyesebben gazdálkodott, mint az ember. A tanyai élet a jó gazdaasszony nélkül nem sokat ért, ezért a szülők a párvalasztásnál igyekeztek úgy irányítani a fiukat, lányukat, hogy jó gazda váljon a *véből*, jó gazdaasszony legyen a *menyből*.

A férj-feleség a munkák elvégzésében is egyenrangú volt, akkor történt másként, ha a gazdag fiú szegény lányt vett el, vagy a gazdag lány szegény fiúhoz ment férjhez. Ebben az esetben megtörtént, ha összeveztek, egymás fejéhez vágták: „Té nem hoztál sémmit sè!”

Az első esztendőkből különösen mindent elkövettek a fiatalok, hogy minél kevesebb kiadással átvészeljék az első éveket. Igyekeztek mindent maguk elvégezni, nemcsak béresről, de kanászról, sőt még libapásztorról sem lehetett szó. A kapálást és az aratást is maguk végezték, a hordáskor pedig összefogtak a szomszédokkal. Általában a második, harmadik

évben kisbabájuk is született, ezért a fiatalasszony munkáján igyekeztek segíteni, vagy *kanászt, libapásztort* fogadtak. Amikor az anyagi helyzetük megengedte, akkor mindkettőt. A kanász a gazdának, a libapásztor a gazdaasszonynak segített.

Amíg a fiatalok „nem vergődtek zöld ágra”, csak kanászt fogadtak, mert az a disznókkal együtt a libákat is legeltette. Legtöbbször 10—14 éves fiút fogadtak kanásznak. A kanász is nagyon korán kelt. A *könnyebb hején* hajnali 4 órakor, s a *nehezebb hején* 3 órakor kezdődött neki is a munka. A sertéseket a libákkal együtt kb. 7 óráig legeltette. Előfordult bizony, hogy *bögve* (sírva) hajtott ki, mert a kanászigyerek szeretett volna még aludni. Álmos volt, hideg volt a harmat és fázott a *kicserepesedett* lába. Behajtás után megitatott, a malacfélének moslékot borított, *früstökig* még az istállót is kitakarította. A teheneket, borjakat *átabotába* (így-ügy) *megpucúta*, megittatta és csak azután mehetett reggelizni.

A kanász reggelizés után segített a takarmánykészítésben és a tanya körüli egyéb munkákban: söprögetésben, tűzrevaló-hordásban. Ebéd után — úgy 3 óra körül — ismét kihajtott, este vályúra terelte a jószágot, utána segített az alom behordásánál, a jószág etetésénél-ítatásánál. Vacsora után lefekhetett. Rendszerint az istállóban tanyázott és sok helyen a *kerékjászuba* (szénatartóban), néha a jászolban aludt, ugyanúgy, mint a gazda serdülő gyermeke.

Sok gazda vigyázott arra, hogy a kanásza hozzászokjon a tisztálkodáshoz, mosakodáshoz. Voltak olyan tanyák is, ahol nem sokat törődtek velük. Ha a kanász iskolás volt, az iskolába indulás előtt már meglegeltetett és iskola után is egy darab zsíros vagy lekváros kenyérral a kezében estig kint volt a jószággal. Játsszani csak az iskolában vagy szomszéd kanászigyerekekkel tudott. Ha a kanász meg volt elégedve a hellyel, lassanként *kisbéres* lett. Ritkán a kanászból lett bérest a gazda házasította ki, ha azonban a gazda fia elérte a 10—14 éves kort, akkor nem fogadtak kanászt s a fenti munkákat a saját fia végezte el.

A libapásztor legtöbbször lány volt, akár úgy fogadták, akár sajátjuk volt. 8—10 éves korban már befogták őket libapásztornak. A libapásztort sem kényeztették el, neki is 4 óra kellett felkelni, és nyomban kihajtotta a libát, mert ezek jóízűt csak hűvössel legeltek. Április elején már volt liba és Szent Györgykor már legeltetni kellett. Ha iskolába jártak, akkor az első a libalegeltetés volt, ami csak nagyon rossz időben maradt el. Ha a libapásztor nem járt iskolába, akkor a behajtás és itatás után segített a gazdaasszonynak. Ha nem fogadtak kanászt, akkor a libák mellett a disznókat is ő legeltette. Általában egész nap ellátták munkával, pihenésre, játszásra nem volt ideje. Amikor bent volt, legtöbbször a konyhában tartózkodott, ott volt a hálópelyes is. Jobb helyen egyforma elbánásban részesült a kanász és a libapásztor a gazda hasonló korú gyermekével. A rossz helyen is a libapásztornak valamivel könnyebb dolga volt, mint a kanásznak: „Csak lány az!” — mondták, nehéz munkát még itt sem végeztek vele.

II. Munkamegosztás a többtagú családban

Az első világháború előtt ősszel csak nagyon kevés helyen végeztek mélyszántást. Kukorica alá április 12-én kezdtek el szántani s *borozdára pergettek*. Ha sok volt ilyenkor a szántanivaló, két ekével szántottak. Az ekékbe 3—3 lovat fogtak, s az egyikre *kukoricapergetőt* szereltek. Így négyen *ögyelégtek* egész napon keresztül a földön. Május 1-re elvetették. Amikor divatba jött a kukorica géppel való vetése, akkor vezették be az őszi mélyszántást. Az igyekvő gazda — ha az idő engedte — az utóbbi időkben még ősszel felszántottak a földjét a tavasziak alá, kora tavasszal csak az elmaradt szántást végezte, akkor az volt a legfontosabb munka. Előtte a tanya körüli fákat legalyalta és a gyümölcsfákat rendbe tette. Ez *píszmogó* munka volt, amely több nap is eltartott, mert nem kellett sietni vele.

Február végén, március elején, ha a föld megszikkadt, elvetették az árpát és a zabot. Az összes szántást *mégfagoszták, mégsimították*. A simítózás úgy történt, hogy egy súlyosabb gerendát, vagy egyenes akácdekeket kötöttek a lovak után s azzal elsimították a szántást, hogy ne szikkadjon ki a föld. József nap körül elvetették a répát, majd április utóján a kukoricát. Mire a kukoricát elvetették, megkezdheték a répa kapálását.

Ha a gazda *barkácsuló* természetű volt, akkor a fenti munkák közötti idejét úgy hasznosította, hogy ásó—, villa—, kapanyelet faragott, hámfát, lócsöt stb. készített. Megjavította a nagygereblyét, a tuskózó gereblyét és ha szükség volt rá, gyalogszékert, fejszékert is készített. Előfordult, hogy egy-egy mutatósabb tárgyat készített a rokonoknak vagy a szomszédoknak. Ritkán vesszőkast is kötött. Ha volt a kertben szőlő: kinyitotta és megmetszette. A méhesgazda kaptárt készített és a méhek körül foglalatzkodott. Igyekezett minden napját hasznos munkával eltölteni, mert következtek a szorgos munkák, amikor ilyen munkákra már nem futotta az idő; mert a kukoricakapálástól a répabetakarításig úgyszólván egybefolytak a munkák.

Ugyanebben az időszakban a gazdaasszony elvetette a mákot, gyökeret, sárgarépát és a virágoskertet is rendbe tette. Beszerezte a kotlóültetéshez szükséges ládákat (narancsos-ladákat), s ha volt kotlója, megültette. Kijavította a dolgozóruhákat. Ilyenkor jobban ráért a gyerekekkel foglalkozni, felügyelt a tanulásukra. Segített a nagyobbacska lány kézimunkájának elkészítésében, főleg az elkezdésében. Az ehhez hasonló munkákkal ő is igyekezett, mert kapálástól — akárcsak a férfiaknak — neki is több dolga került.

1. A munka kapáláskor

Az év első szorgos munkája a kukoricakapálás volt. Korábban keltek, mint máskor, az ébresztő hajnali három órakor volt. Ennél korábban nem keltek, mert úgysem lehetett a sötétben, nagy harmatban kapálni, főleg a második kapáláskor. Minden mezőgazdasági munka, s így a kapálás is mindig sürgős volt, mert ha nem igyekezett, sokszor megszapordott a munka — úgymond „körmére égött a dolog” —, ezért megfeszített erővel iparkodott a kapálást elvégezni.

Felkelés után nyomban a jószágot látták el: elsősorban a lovakat etették, mert azokkal *ekekapásztak*. Az etetés-itatás a férfiak dolga volt. Utána azonnal befogtak az ekekapába. Ha a gazda maga ekekapázott, akkor csak egy lovat fogott be, legtöbbször nem volt lóvezető és ezért hajtószárral ekekapázott. Csikólóhoz vagy batenítatlan lóhoz mindig lóvezető is kellett. Ha azonban a családban volt olyan (akár saját fiú vagy nagyobbacska leány, akár béres), akire már rá lehetett bízni az ekézést, akkor két ekekapába fogtak. Ilyenkor három sort *hajtottak*, az ekeka mindig a *fogott* sorok közül a két szélsőben ment, míg a középső sorban a lóvezető haladt. Amikor kiértek a tábla végére, akkor a szélső lovat a lóvezető sorába fordították, a lóvezető pedig a már megkapált szélső sorban ment. Egy fordulóra négy sort *húztak* (oda-vissza: egy forduló). A kapálás így sokkal gyorsabban haladt. Körülbelül 8 óráig dolgoztak. A parasztember a napjárásáról és a hasa korgásáról mindig tudta, hogy hány óra van s mikor kell *früstökölni* menni. Kifogás után a lovaknak abrakot adtak. Ha a gazdának nem volt segítsége akkor maga etetett. Miután a jószágoknak abrakot adtak, ők is asztalhoz ültek s egykettőre megreggeliztek és már fogtak is be.

Ha több lovak volt, akkor 10 óra körül lovat cseréltek. Amikor délben megjelent a felhúzott kútgémen az ebédet jelentő fehér vagy piros kendő, kifogtak és először enni adtak a lovaknak, majd a kútvályúnál megmosakodtak, azután leültek az elkészített asztalhoz. Ebéd után elhúzták az asztaltól a széket és rágyújtottak, mert a rendes paraszt az asztal mellett sohasem gyújtott rá. Csak egy cigaretta elszívása volt a pihenés.

Naplementekor hagyták abba az ekekapázást, kifogás után ismét a jószágot tették rendbe, majd még alaposabban mosakodtak, mint délben, s úgy ültek a vacsorához. Majd megittak, megalmoztak a jószágnak, telerakták a rácsot szénával és úgy fekhettek le.

A 14—16 évesnél fiatalabb fiút csak lóvezetésre használták. Ritka esetben az asszonyt is befogták lóvezetőnek, ekézni azonban sohasem, kivételt képeztek a világháborúk. Ha a gazda a kanászt vagy a nagyobbacska saját fiát nem fogta be lóvezetőnek, akkor a benti jószágot azoknak kellett egész nap ellátni, de ha volt nagyobbacska lányuk, akkor az látta el.

A gazdaasszony munkája kapáláskor semmivel sem volt kevesebb, mint a gazdáé, de annál sokkal többféle. Az asszony először bent végezte el a munkáját: megágyalt, nagyjából kitakarította a szobát, konyhát. Azután megfejte a teheneket, elkészítette a tejet (akár altatta, akár a városba vitte), s megetette a kotlókat. A baromfiak takarmányát is elkészítette: megdarálta a kukoricát, összekeverte tejjel, túróval, főtt tojással és azzal etette meg a csirkéket. Ha pulykája is volt, akkor zöld vöröshagymaszárt vágott össze zöld lucernával, azt pedig túróval, darával keverte össze, a pulykák azt nagyon szerették. A kacsának répa-levelet vágott, s korpával keverte. Kacsának, libának *csorbókalevelet* (nyári kikirics levelet) is vagdalt, mert azt nagyon kedvelték. Közben megetette a disznókat, a tehenek, a borjúnak pedig enni adott. Elkészítette a gyerekeket az iskolába és elküldte őket.

Ha volt libapásztor, kihajtotta a libákat a legelőre, ilyenkor kapáláskor még a disznókat is az őrizte, a kanász helyett. Amikor a pásztorlány behajtott, segített a konyhán vagy a ház körüli munkában az asszonymnak. Kapáláskor a mosást is elhanyagolták, mert a tanya körüli munkák: a jószág etetése (amit máskor a férfiak végeztek) nem engedte meg a mosást. A kenyérsütést nem lehetett elhagyni, ilyenkor még korábban kelt fel, mert mire reggelizni kellett, a kenyér már kisült.

Ha a családban volt 8—10 éves gyerek (akár fiú, akár lány), akkor azokat is befogták a fenti munkák végzésére. Játszani csak a kihajtott jószág mellett vagy az iskolában lehetett.

Tíz óra felé a gazdaasszony hozzáfogott az ebédfőzéshez. Bármennyire is furcsán hangzik, az asszony még kapáláskor sem az ebédfőzést, hanem a jószág ellátását tartotta a legfontosabb munkájának. *Főlkészítette* az ebédet, de minduntalan otthagya a jószág kedvéért, mert a jószág volt az első. Az ebéd mindig elkészült, az ekézők csak akkor mentek be, amikor a gazdaasszony a jelet megadta.

Mosogatás után újra a jószágot kellett *gyegyérgetni* (gondozni), tekintettel arra, hogy sok aprójószág volt és kapáláskor még mindegyik kicsi volt, gondozásra szorult. Érdemes volt velük vesződni, mert az volt az asszony legnagyobb pénzforrása. Különösen kitűnt ez a gazdasági válság (1928—1933) idején, a „boléttás világba”, amikor a szerencsés és szorgalmas asszony az eladósodott tanyásbirtokot is meg tudta menteni a *dobtól* (az árveréstől). Hiteles adatok, könyv-kimutatók szerint a gazdaasszony a baromfitartásból megduplázhatta jövedelmét. Igaz, hogy ezért éjt nappallá tett. Délután ugyanaz a munka várta az asszonyt, mint délelőtt. Sokszor azt sem tudta, hova szaladjon. Megetetett, megitalott megfejt, s mire az emberek bejöttek, a vacsora az asztalon volt. Igaz, hogy az csak kenyérből, szalonnából, hagymából és tejből állt. Ilyenkor vacsora után legalább megkérdezte a gyerekeket, hogy megtanulták-e a leckét. Amikor a lovakat megittak, csak azután fekhettek le. 8—9 órára minden rendben volt és lefekhettek. Mindenki egyszerre feküdt le.

Amikor a lóval *főhuzatták* a kukoricát, kézikapával megigazitották és kiritkították a sorokat, mert minden sornál egy tenyérnyi kapálatlan csik maradt. Ez is sürgős volt, mert ha sokáig halogatták, nagyon kigazosodott, a kukorica (*főlnyurgult* és megvékonyodott), s ez már a termés rovására ment. Ennek az elvégzésére még az asszonyt is beállították az orosháziak kapálni. A vásárhelyiek ritkábban fogták be az asszonyt, de az orosháziak kukoricája tisztább is volt. A vásárhelyieknél sokszor repcés volt a kukorica, igaz, hogy az orosháziaknak mindig kisebb volt a megkapálandó területük, s jobb volt a földjük. Ilyenkor minden benti munkát „*elnaggyáztak*”, hogy minél hamarabb vége legyen a kapálásnak.

Nagyon megkönnyebbültek, amikor idejében rendbe tették a kukoricát. Még a piacozást is elhanyagolták, sokszor még vasárnap is kapáltak. Ilyenkor „nem volt még kör sél”. A két kapálás között volt egy kevés idő, amikor nem kellett ennyire hajtani a munkát. Ha először jól megkapálták a kukoricát, akkor a második kapálás könnyebb volt. Akkor is úgy osztotta be a gazda a munkát, mint az első kapáláskor. Azzal is igyekeztek mert közeledett a lagyobb munka: az aratás.

2. A munka aratáskor

Az aratásban a munka megszervezése nagyjából megegyezett a kapálásával, de mivel az aratás volt a legszorgosabb munkája a parasztoknak — a szemvesztességtől, vihartól, jégesőtől stb. mindig nagyon féltek —, ezért megfeszített erővel végezték. Az ébresztő is korábban volt. Ha kézikaszával arattak, és csak a család aratott, akkor hajnali 2 órakor az egész család kiment kötelet készíteni, mert azt csak harmattal lehetett. Minden épkézláb ember kötelet csinált, mert egy kaszás egy nap alatt 20 keresztnyi *gaszt* is levágott és ahhoz sok kötél kellett, Kevés helyen volt divat a *réndből* való kötélcsinálás, ugyanis délfelé már sokszor törött a szalma és kipörgött a gabona szeme.

A Belső-pusztán a kötöttebb földön csak akkor lehetett a kötélnekvalót *főlnyúni*, ha megázott a föld. Ha száraz volt a föld, akkor elszakadt, eltört. Ilyenkor *réndre* vágták a gabonát, egy fél marokkal vettek belőle s abból készítették a kötelet. A vásárhelyiek nem is szerettek nyúni, mert csépléskor jobban porolt és poros lett a gabona. Mire a harmat *el-esétt*, akkorára már meg is reggeliztek, és hozzáfogtak az aratáshoz. Közben rendbe tették a jószágot, s ez idő alatt megalapálták a kaszát. Rendszerint a gazda vágta a gaszt, de ha a kanász *kisbéressé* serdült, akkor az is kaszált, ezért két *marokverőről* kellett gondoskodni. Ha a családban 12—14 éves erősebb fiú vagy leány volt, azokat is befogták *markot verni*. Az asszony csak a kötélkészítésben vett részt, ha azonban nem volt segítségük, akkor az is verte a markot. Igyekeztek segítséget szerezni, mert az asszonynak sok munkát jelentett markot is verni. Ha az aratógéphez nem volt elég lovuk, emberük, akkor egy kisebb földű szomszédal összefogtak. A géphez legalább 4 ló és 3 ember kellett. A géphez 10—12 éves gyerekeket is befogtak kévét hordani, mert a *gépeskéve* könnyű.

Délig megállás nélkül folyt az aratás, akár lóval, akár kézikaszával arattak, és csak akkor mentek be, amikor jeleztek, Sokszor elkésett az ebéd, mert a jószággal sok baj volt. Ebéd után csak addig maradtak bent, míg a kaszát megalapálták: a többiek ez idő alatt segítettek a jószág etetésében. A lovak ilyenkor több abrakot kaptak, hogy minél hamarabb jóllakjanak, ti. az abrakot sokkal hamarabb megette a ló, mint a szénát, ez pedig a lóval való aratáskor nagy előnyt jelentett. (A ló 5 liter kukoricát egy fél óra alatt evett meg, míg 5 kg széna rágásához egy óra is kellett.) Kalapálás után újra nekifogtak az aratáshoz.

Naplementtel az aratást abbahagyták, a *marokverők* a nagyereblyével felgereblyélték a levágott területet, a kaszások pedig villával összeszedték a kaparékot, kévébe kötötték és a keresztosba hordták, csak azután mehettek be. Mosakodtak, vacsoráltak és lefeküdtek, de ekkorára a 10 órának nem sok híja volt. Ha aratógéppel *összefogva* arattak, akkor könnyebb volt a munkájuk, de nem végeztek *hamarább* (rövidebb idő alatt), mert a segítséget visszaadták. Aratás ideje alatt nem mostak, nem takarítottak, igaz, hogy ez a megfeszített munka egy kisebb gazdaságban általában csak egy hétig tartott. Ilyenkor sem piacra, sem templomba nem mentek, mert ha az idő engedte, még vasárnap is arattak. Ha csak egy kaszára számolhattak, s több volt a vágnivaló, akkor egypár holdat kiadtak. Legtöbbször 80—100 kg alapbérrel vágatták le. Résziből csak kevesen adták ki, tíz-tizenketted részét kapta az arató.

Úgy véljük, hasznos dolog a parasztlelet egyik legfontosabb munkájának, az aratásnak megszervezését egy család gyakorlatában részletesen bemutatnunk, ezért közöljük Csizmadia Imre visszaemlékezéseit. Az orosházi származású paraszt a Vásárhelyi—puszta Görbeszik (Kis Sóstó) nevű részén, Puszta 1002. szám alatti tanyáján gazdálkodott 30—32 kishold földön, amelyből 19 kishold volt a sajátja.

„Mindén évbe volt 10—12 kishold buza, 2—3 hold tavaszi árpa és 1 hold zabvetésém. Ebből — ha talpon álló volt — 5—6-ot holdszámra kiattam. Ha dűt, vagy kevert volt, akkor többet is, a maradékot én arattam lē. Mindén évben fogattam egy 15—16 éves »mindēnēs« éves cselédēt, ő volt a marokverőm. A feleségēm délelőtt, délután, amikor a jószág-tól és a főzéstől tudott időt szakítani — 2—3 órára kigyűtt és akkor ő verte a markot, a cseléd pedig kötött.

Később, amikor a fiam, lányom kimaratt az iskolából, akkor ők verték a markot. Amikor a fiam legényke lett, akkor az összes gabonát ketten vágtuk lē, de fogattam egy *marokverőt*. A fiammal vágtuk a *gaszt*, a lányom még a fogadott marokverő verték utánunk a markot. Amikor a feleségēm segítēt pár órát délelőtt, délután, akkor az egyik marokverő kötött.

Az aratás első napja úgy kezdődött, hogy amikor már a buza (vagy az árpa) érni kezdett és már szép sárga fókok látszottak, estefelé kimentem és kinéztem egy helyet, ahol már lehetett kötelet csinálni, azután bementem és megkalapáltam a kaszát. Vacsora után, naplēmentekor, újra kimentem, s ha már volt egy kis harmat, hozzáfogtam kötelet nyúni. Öt-hat kérészt kötelet készítettem, azután bementem és lēfeküdtem.

Másnap hajnali három órakor egy kétdecis laposüvegēt teleöntöttem pálínkával és vették a kaszát, tokmányt. Beszoltam a cselédnek, hogy etesse még a lovakat és ő is gyűjön ki, kötelet csinálni. A kiválasztott helyen lēttem a kaszát és az üvegēt, hozzáfogtam a kötélsináláshoz. Később kiért a fiú is és ketten folytattuk. Amikor már úgy gondútam, hogy kb. öt óra lehet, megolvastam a köteleket, s ha már volt tíz kérésztre való (180 db), akkor mēghúztam az üvegēt, ha nem, akkor a még hiányzókat elkészítettem, s csak akkor került a sor az ivásra. Utánam a marokverő is ivott. Azután folytattuk tovább. Hat órakor bementem kalapálni. A marokverő még kint maradt addig, amíg kalapáltam.

Réggeli után a marokverővel kimentem és hozzáfogtam vágni. Magam elé vettem egy *előt* — olyan hosszut —, amelyik 8—9 kévét adott. Ha lēvágtam az előt, amely 12—14 rēnd volt, akkor 10—15 percēt pihentünk, azután a lēvágott kévesorokat bekötöttük, majd a kévékēt *ötösbe* hortuk és az elő közepére két sor ötöst raktunk. Akkora távolság maradt közöttük, hogy a kérészték elfértek.

Összehordás után újra egy kis pihenőt tartottunk. Ha mēgmelegēdēt az ivóvíz, a marokverő bemēt, hidegbbet hozott. Azután újra egy jókora előt fogva, tovább arattunk 11 óráig. Akkor újra bekötöttünk, összehortunk, és ha még nem láttuk az ebédre hívó jelzést, akkor *főlkérészteltünk*. Akkorra már a feleségēm vagy intēgetett a tanyából, vagy ha a tanyától távolabb arattunk, a kűtgēm ustorfa felőli végére fehér vagy piros ruhadarabot akasztott, s a vödröt föleresztette; ekkor bemētünk ebédelni. Ha ekkorra a feleség mēgitatta a jószágot, mosakottunk és ebédeltünk, ha nem, akkor előbb megittattuk a lovakat, teheneket, s csak azután ettünk.

Ebéd után félóra pihenőt tartottunk, azután kalapáltam, a marokverő pedig fölgereblyélte a délelőtt lēvágott tallót. Kalapálás után folytattuk az aratást. Az edényék elmosogatása után kigyűtt a feleségēm is, és segítēt kb. öt óráig. Így halalt egyszerűre nemcsak a vágás, marokszédés, de a kötés is. Egy *elő* lēvágása után mindig egy kis pihenőt tartottunk, s azután az összehordás következēt. Öt órakor bemēt a feleségēm a jószágokhoz. Vágtam a *gaszt* hat óráig, s a bekötés, összehordás után bemētünk, ittunk egy kis pálínkát, majd mosakottunk és vacsoráztunk.

Vacsora után két embēr *kérésztelt*, egy gereblyél. Azután a kaparékot fa— vagy vas-

villával összeszöttük, az elterített kötélbe kötöttük (az egyik szette, s a másik kötötte), és a kérésztör végibe ötösbe, vagy ha sok volt, akkor *kérésztbe* raktuk.

Ha mindezekkel tíz órára végeztünk és volt harmat, akkor még egy órát kötélcsinálásal töltöttünk el. Jó volt, ha megelőztük magunkat, mert előfordult, hogy egész éjjel fujt a szél és hajnalban nem volt harmat, és nem tudtunk kötelet csinálni. S akkor bizony jó volt, ha maradt kötél tegnapi. A *kaparékolás* után egy vagy két nagy kaparékkévé megragadva indultunk a tanyába. Egy kévét mindgyá a lovak elé tettünk a rácsba, azután megmosakottunk és „eltettük magunkat hónapra”. Ez így ment egy hétig, vagy 10—12 napig — amíg lő nem arattuk a gabonát.

Nem mindig a buzát arattuk először. Volt olyan év, amikor az árpa érett be hamarabb, akkor azt arattuk lő először. Ha viszont egyszerűre értek, akkor délelőtt az árpát, délután a buzát vágtuk. Az időjárás szabta mēg, hogy mikor mit csináljunk. Nem volt két egyforma esztendő. Sokszor már Péter-Pálra lő is arattunk. Az árpa aratása hasonló volt a buzához, de eszt lehetőleg a reggeli órákban vagy estefelé vágtuk. A harmat elmúlásával, különösen a hatsoros árpát csak nagy szemvesztéssel lehetett aratni, mert a *takaró* sok kalászfejet lőtört. A libák nagyon örültek, mert volt mit fölszēdegetni.

A zabot, ha nagyon mēg hagytuk ézni, akkor „elröpűt”, kihullt a polyvájából. Ezér inkább csak harmattal arattuk, rēndre vágtuk. Amikor a rēndben mēgszaratt, nem *kukával*, hanem villával szēttük kévébe, de nem előre elkészített kötélbe kötöttük, hanem magából a kévéből huzzunk ki kötélnek valót és ebből készítettük a kötelet.

Az aratás nem mēnt mindig simán. Ha szērēncsénk volt, s közben sē vihar, sē zápor nem vert ki bennünket, akkor egy hét, vagy 8—10 nap alatt végeztünk. De ha eső aratás „subás nyár” volt, akkor többször *ürgét fogtunk*. A szél széthányta a kérészteket és az eső mēgáztatta s az újrarakáskor sok volt az idő- és szemvesztés.

Ha szép idő volt az aratás végén, akkor az udvar sima részén lovakkal egy kis szērűt járattunk. A legkésőbbben vágott, legérőttebb buzából 5 kérésztet bevittünk és lóval *elrugattuk* (elnyomattuk), mert *kifogyott a kēnyér a hējából* és nem volt lisztünk. A kinyomtatott buzát a malomba vittem és az új buza lisztjéből kēnyeret, kalácsot, tūrőslēpényt készítettünk. Volt úgy, hogy rétes sült, melyet *takaró-rétesnek* hívtak, mer a lēaratás (takarás)örömére készült.

Aratás után csak néhány nap múltán következett a *hordás*, de ha a gépek már valahun bűgni keztek, s nagyon sűrűgössé vált, akkor nyomban aratás után kötöttük is a kocsikra a vendégoldalakat és mēgkesztük a gabona asztagba hordását.”

A hordást a kisebb földű parasztok rendszerint összefogva végezték, hogy a megkezdet *asztagot* minél előbb *lētetejēzzék*, befejēzzék. Akárcsak a gépelésnél, az összefogott munka könnyebb volt s gyorsabban haladt, mintha egyedül hordtak volna, de végeredményben a gazda nem végzett előbb, mert a segítséget visszaadta. Az összefogás esetében az is könnyebbséget jelentett, hogy a hordásban csak a gazda vett részt, s így a gazdaasszony és a gyerekek a jószágot könnyebben és jobban ellátták.

3. A munka csépléskor

A századforduló körül a lóval való nyomtatást felváltotta a gépes cséplés. Ez a folyamat különösen Belső-pusztán lassan terjedt. Ennek egyik oka az volt, hogy a Belső-pusztta gyengébb földjein lakó vásárhelyiek vontatóba rakták a levágott kalászt, míg az Orosháza felőli jobb földeken az orosháziaiak a rávágott és kévébe szedett gabonát keresztbe rakták. Miután a gépes cséplés kezdetén nem voltak még *cséplőbandák*, egészen az első világháború befejeztéig közösen, *társaságban* csépeltek. A cséplés sokáig tartott (közel két hétig), mert a család felnőtt tagjainak vissza kellett adni a segítséget. Csépléskor az asszony munkája

szaporodott, ilyenkor az otthon maradtak látták el a jószág körüli munkát; az ebédet is el kellett vinni a cséplés helyére. Az első világháború befejezése után *cséplőbandák* alakultak, amelyek százalékért csépeltek. A csépléskor sok helyen reggelit, ebédet, vacsorát adtak a cséplőmunkásoknak, helyenként azonban csak ebédet. A részesmunkásokkal járó gépek mind a gazda, mind a gazdaasszony munkáját nagyban megkönnyítette, mert a csépléssel járó nagy munka csak egy vagy két napig tartott. A gazdaasszonynak ez idő alatt igazán sok dolga volt, mert a család tagjaival együtt legalább 30 személyre főzött. Maga a cséplőbanda 24 főből állt, de ilyenkor a család létszáma is szaporodott, mert vagy a szomszédasszony, vagy városból a nagymama segített a főzésben.

Virradatkor a gép megindult, ezért ekkorára a gazda odakészítette a zsákokat és a ponyvát. Legalább 200 liter vízzel várták a gépet, ezért már előző nap hordókba, kádakba meghordták. Mindig az hordta a vizet, aki legjobban ráért, de többen is hordhatták. A cséplőgép indulása előtt pálinkával kínálták meg a munkásokat. Legtöbb helyen a *bandagazda* osztotta szét az emberek között az italt. A géptulajdonost, a gépészt és a fűtőt mindig a gazda látta el étellel-itallal. Ha a társas csépléssel szemben látszólag többe is került a részesekkel való cséplés, végeredményben olcsóbb, jobb és főleg gyorsabb volt, mert egy nap vagy még rövidebb idő alatt végeztek, nem volt visszasegítés és így a jószág ellátására és a tanya körüli munkák végzésére jutott idő. Egy-egy cséplőbanda 160—200 q gabonát tudott *léereszteni* egy nap.

A gazdaasszony és a többiek a rendes tanya körüli munkát végezték, de ők is a gazdával együtt a cséplés napján nagyon korán keltek. A reggeli készítése különösebb gondot nem okozott, mert az kenyérből, szalonnából, zöldpaprikából vagy savanyúuborkából, tejből állott, melyet a tanyaudvaron asztal mellett fogyasztottak el.

A gazda a cséplés kezdetekor megígérte a szalma- és törekkazal-rakóknak, ha szép kazlat raknak, akkor megjutalmazza őket (a jutalom pénz vagy 50 kg búza volt). Ha nem volt fukar a gazda, akkor munka közben többször is megkínálta pálinkával a részeseket, különösen, ha nagyon száraz volt az idő és nagy volt a por. Megérte, mert ha „smucig” volt, akkor napok múltával tudott csak rendet teremteni a gépesek után. A munkások a „gavar” gazdát már ismerték és igyekeztek mindenben a kedvére járni. Ilyen helyen az ebéddel is „kirukkoltak”. Miután a *bandagazdától* is sok függött, a gazda azt is megjutalmazta, ha a *banda* jó munkát végzett.

Az ebéd pontosan 12 órakor elkészült, mert a gép dudált és megállt. Ha az ebédet a részeseknek utánuk vitték, akkor is ott kellett lenni 12 órára, mert a gép megállt. Ott is volt mindig. Az ebéd rendszerint egy óras hosszúig tartott. Ha a tanya körül volt olyan árnyas hely, ahová az asztalokat kivihették, ott ettek. Kialakult ülésrend nem volt, „ahogy együtt” — úgy ültek. A fűtő a gépet nem hagyhatta el, azért neki odavitték az ételt. Ha azonban utánuk vitték az ebédet, akkor rendszerint a gyöpre pokrócot terítettek és azon ettek. Dohányozni csak a megengedett helyen lehetett. A dohányzóhelyet egy táblával jelölték meg, s alatta egy vízzel telt vödör volt, ahová a cigarettacsutkákat dobták. A gép pontosan egy órakor dudált. Ebéd után az etetők lezsírozták a gépet, a részesek egy cigarettát elszívtak vagy szundítottak egyet.

Egészen naplementéig csépeltek, de sokszor sötét volt, amikor leálltak. Különösen ha úgy látták, hogy végezni tudnak, s a gazda sem sajnálta a pálinkát — még 9 órakor is ment a gép. Cséplés alatt a gazda fogata hordta be a gabonát, vagy ő vagy a béres hajtott. A mérésnél 6 zsákokat eresztettek le, mire az utolsó tele lett, a gazda igencsak előkerült. Két mérés után kocsira dobálták a zsákokat, s egy részes bement a kocsival. Ha messzebb vitték a gabonát, akkor a mázsa mellett *stószba* rakták. Ha a gazdának nem is volt a csépléskor megszabott, folyamatos munkája mindig a közelben tartózkodott. Ha valamelyik családtag helyettesítette, az írta be az *irkába* (füzetbe) az eredményt. A családtagok — sőt még a béres, kanász is, ha nem volt dolguk a jószág körül — a gép körül settenkedtek. Asszonyt,

lányt ritkán lehetett látni a gép körül, mert sok dolguk volt odabent. A béres, kanász azért ért rá a bámészzkodásra, mert a lábásjóságok etetése reggel, délben és este történt, míg a különféle aprójóság etetése folyamatos volt.

Amikor elment a gép, a család apraja-nagyja *jöltakarította* a takarmány körül a szérút. Megkönnyebbülve feküdtek le, különösen ha az eredmény is jó volt. Ha nagyszülő volt a segítség, akkor sokszor pár napig kint maradt a tanyán.

A kapálástól a cséplés befejeztéig kétszer-háromszor lucernát is vágtak, ritkábban gyöpöt kaszáltak. A kaszálás és a „fordítás” egy-egy teljes napot elvett. Ezeken a napokon a fentiekén kívül az emberek csak a jószágot látták el. Asszony esetleg a fordításban és a gyűjtésben vett részt. Cséplés után „sē fekhettek a hasukra”, mert a trágyát hordták és a tarlót ugarolták kukoricatörés előtt. A trágyahordást a béres végezte, a gazda az ugarolást szívesebben csinálta.

4. A munka kukoricatöréskor

A család munkaszervezése töréskor nagyjából ugyanolyan volt, mint a kapálásé vagy az aratásé. Mindenkit bevontak a munkába, a gazdaasszony is jobban tudott segíteni az embereknek, mert az aprójóság etetése már nem vett el annyi időt, megnőttek, a tanya körül *elkódorogtak*, és nem kellett olyan gondosan etetni.

A gazdaasszony reggel csak akkor ment ki törni, amikor a tejet elrendezte, és a reggelit elkészítette. Csak a törésben vett részt, a szárvágásban ritkábban, s a kévekötésben pedig sohasem. 11 óra tájban bement ebédet főzni, s egy-kettőre megfőzte az ebédet. Miután hűvösebb idők jártak, nem kellett már „delelni”, ebéd után nyomban visszamentek. Ebéd után már ritkán törtek, hanem vágták a szárt és a letört csöveket hordták be. Vacsora után a fosztás, másnap reggel pedig a levágott szár kötése volt soron.

Az első világháborúig „*tollasan*” törték a kukoricát. A századfordulóig az orosházaiak a nyakukba akasztott zsákokba szedték. Olyan hosszú sort fogtak, hogy a zsák megteljen. A sor végén a zsákot kiborították és visszafordultak, tehát nem szedték végig a sorokat, hanem *előnként*. Később tisztán szedték a kukoricát, különösen a második világháború után.

A családtagokon kívül a béres, kanász is törte a kukoricát. Ez már nem volt olyan sürgős munka, mint az aratás, s ezért a férfiak a jóság etetését is ellátták. A szárvágáskor viszont a jószágot a bentiek etették-itatták legfeljebb a gazda maradt bent, a többiek vágják a szárt, mert azt csak harmattal lehetett végezni. Amit nappal letörtek, azt a következő nap hajnalán levágták. Rendszerint a törést délután 4 órakor abbahagyták, és a letört kukoricaszárt kocsival a tanyába hordták. Így a törés és a szárvágás együtt haladt, viszont amit hajnalban levágtak, azt másnap hajnalban kötötték be. Ilyenkor hamarabb abbahagyták a szárvágást, s bekötötték az előző nap levágott szárt, amely a harmaton jól megpuhult, ezért a leveléből könnyen lehetett kötelet készíteni. Az első világháború után divatba jött az előre elkészített kötél: kenderből, gyékényből vagy fűzfavesszőből. Az ilyen kötéllel való kötést nem akadályozta a száraz hajnal sem, ezért egészen *harmatleestéig* vághatták a szárt, utána nyomban köthettek, s így sokkal gyorsabban haladt a munka. Amit aznap letörtek, azt be is hordták. Az iskolás gyerekek a kukoricatörésben nem vettek részt.

Naplementéig törték a kukoricát, de ha harmat volt, a szárt este is vághatták, különösen, ha holdvilág volt. Ha az asszony is törte a kukoricát, naplementekor feltétlenül bement és a kanással, valamint a libapásztorral a jószágot rendbe tette. A vacsorakészítés ekkor sem okozott gondot, mert az kenyérből, szalonnából és tejből állt. Akkor mentek be vacsorázni, amikor már nem láttak dolgozni.

A tanyában először segítettek a jószágot rendbe tenni: megetetettek, majd vacsora után

megitattak. Itatás után kivétel nélkül mindenki hozzáfogott a tanyaudvarra behordott hajas kukorica fosztásához. Sok helyen a szomszédok is átmentek, különösen akkor voltak sokan a *fosztókába*, ha a tanyában nagylányok, vagy legények voltak. A gyerekek szívesen hallgatták az öregek meséit, közben jót hancúroztak a *csuhéjba*. A nagyobbak ijesztgették a lányokat: a takarmánytököket kivájták, szemet, szájt, orrt fúrtak, égő gyertyát állítottak bele és felakasztották egy fára, vagy karóra szúrták. Űszöggel bajuszt rajzoltak egymásnak, főleg a lányoknak. A fosztóka sokszor éjfélig is eltartott, de legalább addig, amíg a Fiastyúk fel nem jött az égre. A fosztóka már a második világháború előtt kezdett elmaradozni, s a háború után végleg megszűnt, mert tért hódított a tisztán szedés. A kukoricatörés után nyomban a búza és az őszi árpa vetéséhez fogtak. Kevés őszi árpát vetettek, mert a szalmája durva, s ezért takarmányozásra nem használták. A vetés után az őszi mélyszántás következett a répa és a tavaszi gabonák alá. Ez addig tartott, míg a fagy ki nem vetette a földből az ekét.

5. A piaci nap munkabeosztása

Állataikat, terményeiket a piacon adták el. Kora hajnalban elkészítették az árut: a férfinépség az eladásra kerülő lábasjószágot alaposan *mégpucolta*, jól megetette és megitatta. Ha malacokat vittek a piacra, akkor lefödött tetejű kocsiba rakták. Szemes takarmányt és egy kis köteg zöldherét is dobtak a kocsi tetejére. A piacon hol szemet, hol zöldet adtak nekik (de mindig keveset), s ezzel is bizonygatták, hogy jó *étkesék*. Ha gabonát vittek, előző nap zsákba szedték, s hajnalban kocsira rakták. A kocsit is az előző nap kenték meg.

A gazdaasszony felkelés után nyomban összeszedte a baromfiakat. A tojással telt kast, tejfölösfazekat, a túrósгарabót a kocsiba, vagy a tetejére tette, attól függően, hogy milyen volt a teher. A lábasjószágot a kocsi után kötötték. Ha szopósborjút vittek a piacra, a kocsiderékba tették, ilyen esetben legfeljebb csak az asszony portékáját vitték be. A tanyában maradtak végezték el a jószágot és a tanya körüli munkát. A gazda vagy a gazdaasszony meghagyta nekik az aznap elvégzendőket. A piacra a gazda és a gazdaasszony ment be. Csaknem mindig együtt mentek, már csak azért is, mert különböző árut vittek be, és a piac különböző részein kellett árulni. A gyerekeket ritkán vitték a piacra, legtöbbször akkor, ha ruhát, csizmát vásároltak nekik. A suba mindig alattuk volt, s ha az eső esett, beleültek vagy pokróccal takaróztak. Esernyőt legfeljebb csak akkor vittek, ha már akkor is esett, amikor elindultak.

Ha házuk volt a városban, vagy közeli rokonuk, jó ismerősük, ott fogtak ki; akkor *kocsipásztor* nem kellett. Ha nem volt hol kifogni, akkor kocsipásztor ment velük: fiuk, lányuk, vagy a kanász. A kocsipásztor a menetiránynak mindig háttal ült, figyelte, hogy mi történik a kocsira rakott áruval. Ha olyan árut vittek, amelynek eladása hosszabb időt vett igénybe, a piacon lerakták és a háznál kifogtak, ha lábasjószágot vagy malacot vittek, akkor csak az eladása után fogtak ki. A piac egyik sarkában vagy egy közeli utcában megálltak és ott kifogtak. A lovaknak enni adtak és a kocsipásztor vigyázott rájuk. A gazda pedig elment a piacra nézelődni, tanulni, az asszony pedig árulta a portékáját.

Ha a háznál fogtak ki, akkor ott ebédeltek, legtöbbször főztek nekik. Ha nem főztek, akkor kenyeret, szalonnát, kolbászt ettek, mert sok helyen a ház gazdája is kiment a piacra, s nem főztek délre. Ha a piac mellett fogtak ki, akkor a kocsin ettek, sokszor a lacikonyhán vásárolt sült kolbászt, hurkát vagy cigánypecsenyét. A gazda rendszerint ismerősökkel találkozott és árusítás közben is betértek a kocsmába, ha pedig a jószágot elkelt, akkor áldomást ittak.

Ha az áru elkelt és még ebéd előtt volt idejük, akkor bevásároltak, de ha nem, akkor kora délután. Azután még visszamentek a házhoz és elbeszélgettek egy darabig. Megittak

néhány pohár bort s igyekeztek befogni, hogy még világossal kiérjenek a tanyába. Kifelé már nem volt végtelennek tűnő kocsisor, mert nem egyszerre indultak haza. Ha italos volt a gazda, egy-két útba eső kocsmánál megálltak. Sokszor az asszony nagyon *böstörködött* miatta.

Amikor kiértek, első dolguk volt, megkérdezték: „mi újság?” A gyerekeknek mindig vittek valamit: édességet, gyümölcsöt, egy kis ajándékot. A kifogásnál a kintiek segítettek, mert a gazda még piaci ruhában volt. Mire lepakoltak a kocsiról és ellátták a jószágot, akkorra este lett és vacsoráltak. Megbeszélték a piacon látottakat és hallottakat s lefeküdtek. A piaci napot kisvasárnapnak keresztelték el, mert aznap külső munkát nem végeztek.

6. A vásár- és ünnepnapok munkája

Vasárnap- és ünnepnapokon kapálást, aratást, esetleg szénafordítást kivéve, külső munkát nem végeztek. Reggeli után a férfiak megborotválkoztak, mosakodás után ünnepelőbe öltöztek. Ha borbélyhoz mentek a városba, akkor ez szombaton délután vagy este történt. Rendes időben közös erővel végezték a jószág körüli teendőket. Reggeli után a gazda kiadta a kint maradtaknak, hogyan lássák el a jószágokat, majd befogtak a „*nagyatádi kocsi*ba” és bementek a városba. Ha a nagyszülők a városban laktak, akkor sokszor a gyerekeket is bevitték. A legényfiú csak akkor mehetett be, amikor a szülők visszajöttek.

A városban délelőtt elmentek a templomba. Ha az ember nem volt templomos, a körbe ment. Ebéd után még egy darabig beszélgettek, majd elindultak a tanyára. Ha nagylány volt a családban, azt is bevitték, s az anyjával együtt elment a tánciskolába vagy a bálba. A gazda ekkor maga tért haza még délután. A bálozók csak másnap reggel mentek ki, igen sokszor gyalog vagy kerékpáron. A legényfiú pedig kerékpáron vagy lóháton jutott be a városba, ő azonban nem aludt bent, hajnalban került haza. Bál után is el kellett végezni a napi munkát.

A tanyában maradtak csak a jószág körül végezték a munkát. *Fölcsepták* (felsöpörték) az udvart, azután délig heverhettek. Nagyon komisz gazda volt az, aki vásárnap is dolgoztatta a cselédeket, de ilyen is volt. Legtöbb gazdánál nem is volt cseléd, mert ha a gyerekek felnőttek, sem kanászt, sem bérest nem fogadtak. Mivel vásárnap kinti munkát nem végeztek, a jószágok való takarmányt pedig rendes helyen még szombaton behordták, ezért a jószág ellátása után hamarabb lefekhettek. A béres minden második vásárnapja szabad volt. Néhol azonban egy hónapban csak egy szabad vásárnapot kapott.

7. A család téli munkája

Az őszi munkák elvégzése után, a tél beálltával könnyebb lett a tanyán az élet. Általában 5 órakor keltek fel. Felkelés után a gazda rendszerint a lovakat tette rendbe, a béres vagy a nagyobbacska fiú pedig a marhákat, de előtte kitakarította az istállót. Amint a fejőstehenet megpucolta, a gazdaasszony rögtön megfejt. Ha nem a gazdaasszony fejt, elsősorban a nagyobbacska fiú, s csak azután a lány helyettesítette, mert neki odabent több dolga volt, de sok helyen a fiúk egyáltalán nem fejték, csak a lányok. Ritkán a gazda fejt. Volt olyan hely, ahol a szarvasmarhák etetése csak a fejés után került sorra, a többség azonban a két munkát párhuzamosan végezte. Rendszerint a fejés idején abrakot etettek, mert akkor nyugodtabban állt a jószág. Az etetés nem volt egészen egyszerű dolog, mert a jobb helyeken „*szécskát*” készítettek, szénát, szalmát keverték össze vagy répát vágtak törekre, polyvára s elegyítve adták a jószágoknak. Hajnalban rendszerint egész napra elkészítették a takar-

mányt. Több helyen azonban az előtte való nap délutánján megtörtént ez, mert így a répa összepuhította. A szecska etetése gazdaságosabb volt, mint a szálás takarmányé, mert a lábasjóság a szálás takarmányt jobbra-balra dúrta a jászolban, és sokszor az alomba is belekerült. Különösen nyáron, amikor „legyes” volt a jóság. Amint a jóság jóllakott, megtették őket, s csak azután mehettek be reggelizni. A fenti munkák eltartottak 8 óráig.

A gazdaasszony ezalatt megágyazott, kitakarított, elkészítette a tejtermékeket s ha közel volt a város, akkor minden reggel — rendszerint kerékpárral — bevitte a *kontósoknak*. A reggelit ilyenkor a gazda vagy az otthon maradt nagybacska lány készítette el 9 óra körül. Ha iskolás gyerek is volt a családban, akkor az édesanya reggeli előtt rendbe tette és 7 óra tájban az iskolába küldte. Miután akkor egész napos volt a tanítás, a gyerekek ebédre *bemmaradtak* az iskolában — a tarisznyába az ebédet is elkészítette, ami leginkább kenyérből, szalonnából és kolbászból állott. Télen sokszor sütöttek görhönyt, málét vagy porószát, s ezt a gyerekek örömmel vitték az iskolába.

Reggeli után a férfiak morzsoltak, takarmányt készítettek be a szérűskertből, a nők pedig a ház körüli teendőket végezték, továbbá kézimunkáztak és a *gunyákat* (munkaruhákat) javították. Ha a gazdaasszony jobban szeretett kézimunkázni, mint főzni, az utóbbit a nagybacska lányára bízta. Legtöbb helyen betartották a háromszori étkezést, különösen ahol fiatalok is voltak. Az egy-pár idősebb *család* (férj-feleség) rendszerint napjában csak kétszer étkezett: 9 órakor reggeliztek s délután 4 órakor vacsoráltak.

Ha napjában háromszor étkeztek, akkor ebéd után az emberek hozzáfogtak a délelőtt behordott takarmány másnapra való előkészítéséhez; mire befejezték, este lett s újra etették a jószágot. A férfiak az istállóban és a disznók körül szorgoskodtak, az asszonyok pedig megetették a baromfit, mert azok ültek el leghamarabb. Mire besütétedett, azokat be kellett *suprikálni* (hajtani).

Hat órára megfejt az asszony, s vacsora után a gazda és a gazdaasszony rendszerint átmentek *bandázni* a szomszédba vagy azok jöttek át hozzájuk, ilyenkor az itatást a már felnőtt gyerekek vagy a béres végezte. Kártyázással, beszélgetéssel töltötték el az időt. 8—9 óra tájban hazamentek, ritkán éjfélig is elkártyáztak.

A béreseknek, kanászoknak is könnyebb volt az életük télen, bár a hideg és a hó miatt — a takarmány készítése közben — sokat kellett szenvedniük, mert akármilyen hideg is volt, az nem maradhatott el. A hó eltakarításában rendszerint csak a férfiak vettek részt. Ahol gondosabb volt a gazda, deszkából V alakú hókotrót ütött össze, befogott egy vagy két lovat és elhúzatta az utat a legközelebbi kövesútig vagy az iskoláig. Ha nagy hó volt, szánkóval vitte a gyerekeket az iskolába, de *fölszette* a környék gyerekeit is. Ha olyan volt az idő, s főleg, ha kisebbek voltak a gyerekek, el is ment értük. Több helyen a tanyasorbeliek beosztották az iskolába hordást egymás között.

A család téli munkájában változatosságot hozott a disznótor, ilyenkor jöttek össze a szomszédok és a jó barátok. Télidőben ért rá a legény vagy a nagylány tánciskolába és bálba járni. Ha a gyerekek a leckével elkészültek, vacsora után lefekhettek, de sokszor hallgatták az öregek beszélgetéseit. Ha nagylány volt a tanyában, akkor sűrűn jártak hozzá a legények. A legények rendszerint az istállóban tanyáztak: kártyáztak, beszélgettek, dalolgattak. Ha nem mentek sehova sem, vagy vendég sem jött, rendszerint már 8 órakor lefeküdtek, még azok is, akik szerettek olvasni, mert akkorára már azt is megunták.

Tejet, túrót, tejfölt általában minden piaci nap vittek a városba, még télen is. Ha az idő megengedte, kerékpáron, rossz időben pedig kocsin. Kerékpáron rendszerint a gazdaasszony, kocsin a gazda és a gazdaasszony vitte a tejtermékeket a piacra. A tejtermékeken kívül legtöbbször tojást vagy baromfit vittek a piacra. Világossal indultak el, de a piacozás télen nem tartott olyan hosszú ideig, mint nyáron. Ha nem volt olyan hely a városban, ahol kifoghattak, a piac közelében nem várakoztak, ilyenkor a daráltatást is elvégezték, s mire lefolyt a dara, a piacnak is vége volt és mentek kifelé. Nem is ettek közben, mert jó délre haza

is értek. Ha véletlenül nem vittek daráltatni valót, akkor a lovakkal fordultak egyet-kettőt. Mivel a piacon mindenki szaladt — különösen ha hideg volt —, a gazda kevesebb barátal találkozott, s a kocsmába is ritkábban ment. Ha útközben a gazda be is tért a kocsmába, ez rövidebb ideig tartott, mint jó időben, s ha megálltak, a lovakat a subával betakarták.

Vasárnap és ünnepnap sem lehetett a felkelést halogatni, mert a jószág gondozása télen is megkövetelte a korai kelést. Legfeljebb szombaton vagy ünnep előtti napon több takarmányt készítettek elő, s így vasárnap vagy ünnepnap nem kellett ezzel bajlódni, sőt maradt ebből még az ünnep utáni reggelre is. Míg tánciskola hétköznap is volt, bál csak vásár- és ünnepnap. A gazda — miután nyáron csak nagyon ritkán (csak rossz időben) mehetett a körbe — télen sűrűbben megfordult ott. A pusztai körökben az élet vásár- és ünnepnap délután volt a legélénkebb.

A szabadnapos béres sokszor már szombaton az esti etetés után hazament, de akkor a vasárnap esti etetésre vissza kellett jönnie, azért legtöbbször csak vasárnap, a reggeli etetés után ment el, hogy hétfőn a reggeli etetésre jöjjön csak vissza. Így a vasárnap este teljesen az övé volt.

III. A munka a kibővült családban

Így folyt a munka a tanyán napról napra, évről évre. Az idő eljárt, a gyerekek felnőttek, a lányok férjhez mentek, a fiúk megnősültek, a szülők megöregedtek.

A katonaeveit kitöltő legény — amikor megnősült — rendszerint a szüleihez, a tanyába vitte az asszonyt; addig, míg az apa nem tudott földet fogni neki, kénytelenek voltak a tanyában lakni. A többi fiú is követte az elsőt. Ritkán előfordult, hogy kettő, még ritkábban három menyecske is volt a tanyában. Ilyenkor a konyhába, kamrába is jutott egy-egy pár, vagy az eresz alá építettek egy kisszobát. A fiatalok igyekeztek tanyás földet fogni feléből, ritkábban haszonbérbe. A leány csak abban az esetben vitte oda a *vőt*, ha nem volt fiútestvére. Legvégén rendszerint a legfiatalabb fiú maradt a tanyában, az tartotta el az öregeket.

Míg együtt éltek, minden esetben *egykarra* dolgoztak, *egykenyérén* éltek mindnyájan s a pénz mindig az öreg gazda kezébe került.

Ezután az öregek élete könnyebbé vált, mert a fiatal gazda átvette az öreg gazda szerepét, de anélkül, hogy a bevétel az ő kezébe folyt volna. Ha nagyobb jószágot adtak el, az árával el kellett számolnia, s legfeljebb az áldomás ára hiányozhatott. A menyecske részben átvette az anyósa munkáját: fejt, mosott, kenyeret sütött, baromfit gondozott, de a főzés továbbra is az idősebb gazdaasszony dolga maradt, a fiatalasszony csak segített.

Minden munkában mindnyájan részt vettek, főleg a sürgős munkákban: kapálásban, aratásban és cséplésben még az új asszonyra is számoltak, csak az idősebb gazdaasszony maradt a tanyában. A lovasmunkát rendszerint a fiatal gazda végezte: trágyázott, szántott, vetett, piacra járt, örletett, daráltatott stb., az idős gazda legfeljebb csak belesegített. Ha nem volt nagyon sürgős munkájuk, akkor az öreg gazda ebéd után *hunyt* egyet a vackon. Úgy-szintén a fiatalasszony is felváltotta anyósát: a nehezebb munkákat ő végezte, anyósa csak segített. Az irányítást azonban sem a gazda, sem a gazdaasszony nem adta ki a kezéből. Ez sok helyen sűrűdést okozott, mindkét felet arra készítette, hogy minél hamarabb szétváljanak. Mire azonban erre sor került, rendszerint egy-két év eltelt.

Ahol az irányítás továbbra is az öreg gazda kezében maradt, ott mindenkinek, így a cselédeknek is ő parancsolt. Ritkábban — ahol a fiatal gazda ezüst- vagy aranykalászos tanfolyamot végzett, és valóban jól értett a gazdálkodáshoz, ott ő vette át az irányítást, a béresnek, a kanásznak is ő parancsolt, ő fogadta fel ezeket. Ahol az öreg gazda még munkabíró volt, s több legényember élt a családban, ha megnősült is az egyik legény, de ilyenkor

cseléd, kanász már nagyon ritkán volt. Ha a lány vitte a *vőt*, akkor még inkább az öreg gazda kezében maradt a vezetés. Ritkán került csak arra sor, hogy a *vő* átvehette a gazdaság vezetését: legfeljebb csak hosszantartó betegség esetén. A jól dolgozó *vőt* egyenrangú családtagként kezelték. Mindenhogyan volt valami igazság az alábbi szólásmondásban: „A *vöm* nem fiam, a *ménym* nem lányom!”

IV. Az öregek beköltözése a városba

Legtöbbször a szülők vagy örököltek, vagy vásároltak a városban házat s bementek lakni, és a nős fiú maradt a tanyában. Ha tanyásbirtokot örököltek vagy vásároltak, akkor a nős fiú átment oda.

A városba költözött szülők felhagytak a gazdálkodással, s az apa rendszerint feléből, ritkábban haszonbérbe adta ki a földjét a saját fiának. Később átadta neki és *élvezetet* kapott. Ritkán előfordult, hogy a gazdálkodással felhagyó szülők a tanyában maradtak, mert a városban nem volt házuk. Ebben az esetben a föld feles, ritkábban haszonbéres volt. Ilyen esetben az öreg gazda a munkával már nem sokat törődött, amikor azonban kedve tartotta, a könnyebb dolgokban segített, úgyszintén a nagymama is. Ők már kényelmesebb életmódot folytathattak. Ők is korán keltek, mert részben vériükké vált, részben nem is tudtak már sokat aludni. A jószággondozásban az idős gazda egyáltalán nem vett részt, mert az csak súrlódásra vezetett volna. Azonban, amikor a fiataloknak sürgős dolguk volt, vagy a tanyából elmentek, akkor az öreg gazda etette meg az állatokat. Miután a fiatalok egész nap el voltak foglalva, a kisebb gyerekek nevelése nagyrészt a nagymamára hárult. Ő keltette fel az iskolásokat, s ő látta őket el minden szükségessel sokszor jobban szerették az unokájukat, mint a saját gyerekeiket. Az öregek messzire nemigen mentek a tanyából, legfeljebb a szomszédokhoz. Inkább hozzájuk jöttek a rokonok és ismerősök. Ha nem is dolgoztak már, de nagyon igaz volt a Puztán is ismeretes közmondás: „jó az öreg a háznál, ha mindjárt lakatnak is használják!”. Ha a fiatalok elmentek, jó *tanyások* (tanyaőrzők) voltak.

Ha az öreg gazda egészséges volt és nem szakított teljesen a paraszti élettel — amikor a városba költözött —, akkor egy tehenet tartott s azon kívül még néhány disznót, s ezek takarmányozására kötelezte a fiatalokat. Csépléskor és sürgős munka esetén a szülők kimentek a tanyára segíteni, kocsival jöttek értük. Ha a lovakat nem lehetett kivonni a munkából, a tanyára — ha az nem volt nagyon messze — az öregek gyalog is kiballagtak. Útközben nézelődtek, hogy milyenek a terméskilátások.

V. Haszonélvezet

A legtöbb gazda, amikor kiöregedett és felhagyott a gazdálkodással, szétosztotta földjét a családtagjai között s magának *haszonélvezetét* kötött ki. A *beadott élvezetét* a vásárhelyiek *kommenciónak* mondták: „Viszöm a komenciót idősatyámnak Vásárhelyre!” Az orosháziak a *haszonélvezetet ilvezetnek*, ritkábban *járadék* hívták.

A Csárpateleki-dűlőben lakó Pál József 1934-ben vagy 1935-ben, 70 éves korában adta át földjét négy fiának és a legfiatalabb, nőtlen fiával maradt az öreg tanyában, s a kielégített fiai oda hordták a *haszonélvezetet* — emlékszik vissza Pál Flórián. Általában előny volt az öregekkel maradni — annak ellenére, hogy szükség esetén az öregeket ápolni kellett — mert a beadott terményeket nem tudták mind fölélni. Ha a gazda az élete végén bement a városba,

az öreg tanya általában a legfiatalabb fiúé maradt, a gazda az idősebb fiainak vagy épített tanyát, vagy segített tanyásföldet szerezni.

Ha a nagyobb földű ember szétosztotta a földjét, de magának valamennyit megtartott, akkor a faitól nem kért élvezetet. Legtöbbször a vele közös háztartásban élő legfiatalabb fiú munkálta ezt a földet, vagy akinek a felesége legjobban tudott az öreggazda „nyelvén beszélni”. Minden esetben azok örökölték, akik addig is munkálták, de ebben az esetben ők temették el a szülőket. Id. Hegedűs József kakasszéki gazda az 1930-as évek első felében három lányának és egy fiának 15-15 holdat adott, s magának is annyit hagyott. Ezt a fia munkálta és terméséért eltartotta az öreget.

A családtagok a szétosztott földön teljesen önállóan gazdálkodtak. Általában telek-könyvileg is *rájukírták*, de a haszonélvezetet *rátáblázták*. Ez megnehezítette a föld eladását, mert vagy lemondtak a haszonélvezetről — ez volt a gyakoribb eset —, vagy a vevő azzal együtt vette meg. Haszonélvezetes földet csak ritkán vettek — s akkor is olcsóbban —, ugyanis a föld jövedelmével a haszonélvező rendelkezett.

A gyerekektől kapott haszonélvezetet az öregek állapították meg s ez a Pusztán család-ként változott. Ha több volt a föld, akkor holdanként kevesebbet kértek. Ha volt rá lehetőség, szívesen engedett az öregatya a fiának. A megállapodást legtöbbször írásban foglalták. Az élvezetet mindig *újkor* (újratermeléskor) *adták be*. A fentebb már említett Pál József az első világháború előtt édesanyjának Vásárhelyre 20 kishold föld után a következő haszonélvezetet adta: 5 köből búza, 2 köből árpa, 1 kocsi kukorica, 1 hízónak való, 4 kacsa, 10 pár csirke, néhány liter kisütött vaj, 3—4 juhsajt és kocsi szalma. Ugyanennyit adott a másik fiú is. A négy lány harmadrésnyi földet kapott, de azok élvezetet nem adtak. A városi ház is a két fiúé lett, de özvegyi haszonélvezettel terhelt.

Az idősebb özvegyasszony vagy a fiai között osztotta ki a földet, vagy ha nem voltak fiai, akkor leggyakrabban haszonbérbe, ritkábban felesbe adta ki. Ha fiatalon maradt özvegyen — s a gyerekek még kicsik voltak —, bérest fogadott és gazdálkodott, vagy harmadából, feléből kiadta. Pusztaközponon Kotormán Sándorné két lánnyal maradt özvegyen, s a 80—100 hold földjén tovább gazdálkodott. Egy megbízható béresével és alkalmi munkásokkal munkáltatta a földjét. Úgyes, nem akármilyen asszony volt.

Sok idősebb gazda amikor felhagyott a gazdálkodással, még „jól bírta magát”. A földjét *feliből adta ki*, elsősorban fiainak, így „nem csúszott ki kezéből a gyöplű”. Így tett özv. Gulyás Imréné is, aki a csárpateleki-dűlőben fekvő 45 kishold földjét 1930 körül pár évig feléből adta ki a két fiának (a férjnél lévő öt lány nem kapott földet, mert amikor férjhez mentek, bútort és jószágot kaptak). Néhány év múlva azonban szétosztotta a földet, akkor már a lányok is kaptak, de kevesebbet, mint a fiúk. A lányok 4—4 holdat kaptak. Az édesanyjának mindnyájan haszonélvezetet adtak.